

Platformno delo: kartiranje razprav in konceptov

Prejeto/
Received:
15. 11. 2023
Popravljen/
Revised:
28. 11. 2023
Sprejeto/
Accepted:
08. 12. 2023
Objavljeno/
Published:
09. 12. 2023

Maja BREZNIK
Mirovni inštitut; Ljubljana, Slovenija
maja.breznik@guest.arnes.si

Maja TURNŠEK
Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem; Brežice, Slovenija
maja.turnsek@um.si

Izvleček

Članek prinaša kartiranje znanstvenih razprav o platformnem delu s poudarkom na njihovih konceptih. Hitra rast platformnega dela je prinesla veliko znanstvenih prispevkov po vsem svetu. V pregledu nas je zato zanimalo, kako znanstvenice in znanstveniki obdelujejo svoje »surovo gradivo« in kako oblikujejo svoj »predmet spoznanja«, ko polemizirajo s samopodobo platform kot »tehnoških podjetij«, ki naj bi bili čisti nasledek avtomatizacije, robotizacije, delitvene ekonomije in četrte industrijske revolucije. Pregled je izluščil pet glavnih konceptov, ključnih za razumevanje dela v na IKT temelječih okoljih: platformni urbanizem, digitalni taylorizem, regulativna arbitraža, planetarni trg dela in heteromatizirano delo. V sklepu predstavljamo odmev teh razprav v družbenih odzivih.

Ključne besede

platformno delo, platformni urbanizem, digitalni taylorizem, regulativna arbitraža, planetarni trg dela, heteromatizirano delo

Abstract

Platform Work: Mapping Debates and Concepts

The article provides a mapping of scientific debates on platform work, focusing on their concepts. The growth of platform work has produced a number of scientific contributions worldwide. In this review, we are interested in how scholars process their 'raw material' and how they define their 'object of knowledge' when they challenge the self-image of platforms as 'technological enterprises', supposedly a net result of automation, robotization, the sharing economy and the fourth industrial revolution. The review has identified five key concepts for understanding work in ICT-driven environments: platform urbanism, digital Taylorism, regulatory arbitrage, planetary labour markets and heteromated labour. In the conclusion, we present the echo of these debates in social responses.

Keywords

platform work, platform urbanism, digital Taylorism, regulatory arbitrage, planetary labour markets, heteromated labour

© Avtorici/
Authors

1 Uvod

Digitalne platforme, kot so Airbnb, Amazon Mechanical Turk, Uber ali Deliveroo, so vzbudile veliko zanimanje med raziskovalkami in raziskovalci, v prvi vrsti ker so bržkone odpravile zakonske predpise o zaposlovanju in storitvah, ki so doslej varovale zaposlene in potrošnike. Izraz digitalna platforma se tu nanaša na platforme za posredovanje dela, ki omogočajo delo na lokaciji ali po spletu. V prvem primeru se delo opravlja v živo s strankami (offline work), kot so prevozi, dostava na dom, čiščenje, oskrba itn. Drugi primer zadeva dela, ki se opravljajo oddaljeno po spletu. Platforme povezujejo naročnike na eni strani, na drugi pa delavke in delavce, ki se potegujejo za vsako delo posebej kot na licitaciji. Delavec potrebuje zgolj računalnik in internetno povezavo, delo pa lahko opravlja kjerkoli na svetu.

Vendar platforme niso zgolj tehnološki pojav, temveč so v prvi vrsti poslovni modeli, ki so vzpostavili nove delovne procese. Značilnost teh platform je, da eksternalizirajo tako delovno silo kakor produkcijska sredstva, ki jih morajo zagotavljati podizvajalski ponudniki storitev. Poslovni modeli te vrste so, na eni strani, bistveno znižali stroške, ustvarili globalni trg dela in zvišali profite ponudnikom storitev, na drugi pa so ponudili cenejše in dostopnejše storitve potrošnikom. Iz teh razlogov platforme hitro širijo svoj obseg dejavnosti, hkrati pa temeljito spreminjajo načine, kako preživljamo prosti čas (Google zemljevidi, Airbnb, Booking), kako potujemo (Goopti, Flixbus, Uber), se prehranjujemo (Wolt, Glovo), naročamo storitve (Beeping, Junaki na domu) ali blago na dom (Mimovrste, EnaA, Amazon). Platformna ekonomija se naglo širi v digitalnih in tradicionalnih gospodarskih dejavnostih in hkrati osvaja geografsko najbolj odročne dele sveta. Nihče ne zaostaja v razvoju platformnega dela (po podatkovni bazi Online Labour Observatory imajo največji delež platformnih delavcev Indija, Bangladeš in Pakistan, ZDA so šele na četrtem mestu), hkrati pa se globalne neenakosti ohranjajo in celo poglobljajo.

Medtem ko je platformno delo po spletu ustvarilo decentralizirani planetarni trg dela (Graham in Anwar, 2019; Wood et al., 2019; Berg et al., 2018), je platformno delo na lokaciji, kot opozarjajo urbanisti, značilno predvsem za urbana središča, za tako imenovana neoliberalna mesta (npr. Baber, 2019; Huws, 2020). Platforme te vrste se koncentrirajo v urbanih središčih, kjer velika zgostitev tako delovne sile kakor strank olajša logistično organizacijo in finančno optimizacijo. Omejene na urbana središča, ponudba platform v prvi vrsti vpliva na delovne razmere in kvaliteto življenja v mestih, kjer je uspeh platform odvisen od njihove zmožnosti kapitaliziranja ne samo koncentracije delovne sile, temveč tudi mestne infrastrukture, ki je kratko malo »delovno mesto« tem delavcem (Shapiro, 2021).

Glede na eksplozivno rast platformnega dela ni presenetljivo, da je bilo v zadnjih letih napisano veliko člankov in knjig po vsem svetu. Raziskovalke in raziskovalci so z najrazličnejšimi imeni poskušali zaobjeti nove oblike dela, ki so nastajale s razvojem platform: digital labour ali virtual labour (Huws, 2014), logged labour (Huws, 2016), gig work (Stuart et al., 2023; Heiland, 2021; Graham in Anwar, 2019; Berg et al., 2018), crowdwork (Howcroft in Bergvall-Kåreborn, 2019; Prassl in Risak, 2016), platform work (Borghi et al., 2021; Schor et al., 2020; Kenney in Zysman, 2019; Griesbach et al., 2019; Kilhoffer et al., 2020; Eurofound, 2018; Van Doorn, 2017). Polemizirali so s samopodobo platform kot »tehnoloških podjetij«, ki naj bi bili čisti nasledek avtomatizacije, robotizacije, delitvene ekonomije in četrte industrijske revolucije. Mnogi (Srnicsek, 2017; Rahman in Thelen, 2019; Valenduc, 2021) so nasprotno pojasnjevali, da je nastanek platform novi odgovor na krizo kapitalizma, ki

traja že vse od sedemdesetih let 20. stoletja, se pravi, nova različica vitkega poslovnega modela in napada na delo. Ob kontinuitetah pa ima »kapitalizem 21. stoletja« tudi svoje prave posebnosti: to je, prvič, platformna organizacijska oblika in, drugič, izkoriščanje podatkov kot svoje posebne surovine.

Po definiciji se platformna organizacijska oblika nanaša na digitalno infrastrukturo, ki povezuje uporabnike, stranke, oglaševalce, ponudnike blaga in storitev, ali pa ponuja orodja, s katerimi lahko porabniki izdelajo svoje proizvode, storitve in tržnice. Surovine pa so podatki, ki nastajajo ob teh stikih in iz katerih platforme izdelujejo nove produkte, na primer, usmerjeno oglaševanje. Platforme zase pravijo, da so »votli« prostori, ki jih šele uporabniki napolnijo z vsebinami, a raziskovalci in raziskovalke spodbijajo ta argument (Griesbach et al., 2019; Ivanova et al., 2018, Shapiro, 2018; Srnicek, 2017), ker da so v resnici platforme tiste, ki določajo pravila sodelovanja med uporabniki, ki oblikujejo delovne procese in imajo monopol nad podatki.

2 Metodologija

Platformna ekonomija je temeljito prestrukturirala načine produkcije in konsumpcije, zato je postala središče družbenih polemik in znanstvenih razprav, pa tudi mrzličnih iskanj zakonskih rešitev (npr. ob evropski direktivi o platformnem delu). Malokatero področje je sprožilo toliko raziskav, disertacij in objav, kot jih je v zadnjih letih ravno platformno delo. V raziskavi »Prihodnost socialnega dialoga v platformni ekonomiji: primer Slovenije« nas je zato zanimalo, kako znanstvenice in znanstveniki obdelujejo svoje »surovo gradivo«, kako oblikujejo svoj »predmet spoznanja«, s kakšnimi spoznavnimi orodji si pomagajo pri obdelovanju svojega predmeta raziskovanja in katere koncepte so uspeli proizvesti. Tako smo sestavili karto osnovnih terminov in konceptov v proučevanju platformnega dela. Ob tem moramo seveda opozoriti, da nismo izčrpali vseh virov zaradi številčnosti objav v preteklih letih in ker vsak dan prihajajo novi članki in knjige z novimi empiričnimi spoznanji in teoretskimi preboji. Z izbrano literaturo smo vendarle uspeli identificirati in predstaviti nekaj temeljnih konceptov, ki lahko izostrijo naše razmišljanje o platformnem delu skozi gospodarske, socialne in urbanistične perspektive. Upamo, da bomo s tem pomagali razumeti družbeno in raziskovalno področje, ki prav v tem trenutku ustvarja pogoje, kako bomo živeli in delali v prihodnosti.

Za pregled smo zbrali več kot 150 znanstvenih člankov, knjig, poglavij v knjigi, disertacij, raziskovalnih poročil in drugih dokumentov. S ključnimi besedami »platform work«, »platform labour«, »platform labor«, »algorithmic management« smo iskali po osrednjih elektronskih bazah družboslovnih vsebin (ScienceDirect, Scopus, De Gruyter Online, Emerald, SAGE, JSTOR, Taylor&Francis, Wiley) in nadgrajeno z metaiskalnikom Google Scholar. Iskali pa smo jih od najnovejših izdaj nazaj k starejšim, pri čemer smo pregledovali tudi reference že pregledanih člankov. Med zbranimi deli smo se posebej posvetili tistim, ki ne prinašajo zgolj novih empiričnih spoznanj, temveč vključujejo tudi teoretsko refleksijo. Analizo smo potem pripravili s podrobnejšo razčlenitvijo teh 35 ključnih enot in jih opisali v tabeli in EndNote orodju, kar je del gradiva raziskovalnega projekta v hrambi avtoric. K vsaki enoti smo vpisali teoretska izhodišča, metodologijo, predmet raziskave, platforme v obravnavi in rezultate. Ta prijem je pomagal, da so rezultati pregleda preverljivi in da se bomo lahko k njim še vračali. Na tej osnovi smo orisali zemljevid znanstvenih razprav z njihovimi temeljnimi koncepti: platformni urbanizem, digitalni taylorizem, regulativna

arbitraža, planetarni trg dela in heteromatizirano delo. Pregled se sklene z odmevom teh razprav v družbenih odzivih.

3 Rezultati

3.1 Platformni urbanizem

Platforme soustvarjajo in preoblikujejo urbano pokrajino, ki je vse bolj hibridna in kjer je internet že dolgo vključen v lokalni prostor (Graham, 2020). Po Grahamu (2020) so platforme močne zaradi strateškega izkoriščanja konjunktur in geografij: s tem da se namenoma hkrati vključujejo v lokalni prostor in ostajajo zunaj njega. Medtem ko platforme vplivajo na lokalni (nedigitalni) svet svojih delavk in delavcev, gledajo nase kot tehnološko rešitev v digitalnem svetu ali kot entiteto iz drugega regulativnega prostora (ki je navadno celo na drugi celini), ko se, denimo, izogibajo lokalni zakonodaji in lokalnim predpisom.

Z izrazom platformizacija mest imata Marrone in Peterlongo (2020) v mislih to, da platforme izkoriščajo mestno infrastrukturo, s katero prepletajo svoje dejavnosti. S tem izrazom pa označujeta tudi neoliberalni okvir upravljanja, ki temelji na načelih svobodnega trga in zasebnega odločanja, v katero se javnost ne more vmešavati. Platforme tako gradijo na mestni infrastrukturi in hkrati postajajo njen sestavni del. Poleg tega se okoriščajo tudi z nematerialnimi vezmi, predvsem z oblikami že obstoječe neformalne ekonomije (Huws, 2020; Surie, 2020), ki jih poskušajo monopolizirati in jih preoblikovati tako, da bi bile bolj učinkovite (Marrone in Peterlongo, 2020). V tem procesu so neoliberalna mesta stisnjena med globalen platformni kapital in lokalnimi poslovnimi interesi (Baber, 2019), katerih razmerja moči so izrazito nesorazmerna, da ne omenjamo istočasnega (nacionalnega) pritiska po ustvarjanju kapitalu prijaznega regulativnega okolja.

Ob vse večji moči platform se je začela uveljavljati ideja platformnega urbanizma, ki vidi v platformah praktično udejanjanje pametnega mesta. Po tej zamisli morajo mesta obravnavati platforme kot partnerje, ker jim koristijo pri urbanem načrtovanju predvsem z množico podatkov, ki jih zbirajo (Barns, 2019). Vse glasnejše kritike nasprotno poudarjajo, da je koncept platformnega urbanizma samo nova (diskurzivna, ideološka) pretveza, ki naj bi opravičila vključevanje tehnoloških velikanov v javno odločanje in v upravljanje mest (Green, 2019; Söderström in Mermet, 2020; Van der Graaf in Ballon, 2019; Van Doorn, 2020). Po drugi strani pa nekateri s pojmom platformnega urbanizma ne opravičujejo vpletanja platform v javno odločanje, temveč zgolj opisujejo spremembe, ki jih prinaša platformna ekonomija za urbani razvoj, zlasti za delovne razmere. Shapiro (2023), denimo, s tem konceptom opisuje novosti, ki jih je med pandemijo COVID-19 prineslo širjenje dostave na domu: nastajanje tako imenovanih »temnih kuhinj« in »temnih trgovin« (ki v nasprotju s tradicionalnimi restavracijami ali trgovinami ne sprejemajo gostov ali kupcev, temveč jih oskrbujejo zgolj prek dostave na domu), ki so specifično vplivale na delovne razmere platformnih delavcev in na nadaljnji razvoj mest.

Baber (2019) poudarja, da so ravno mestne oblasti tiste, ki lahko z lokalno regulacijo pomembno vplivajo na delovne razmere platformnih delavcev. Pozitiven primer je New York, kjer so mestne oblasti predpisale minimalno plačilo za platformne taksi voznike. Negativno izkušnjo pa je imelo mesto Austin s platformama Uber in Lyft, ko je uvedlo strožje predpise za prevozna podjetja, po katerih so morala podjetja vpeljati dodatna preverjanja in varnostne ukrepe. Uber je vložil kar osem milijonov dolarjev v

oglaševanje in kampanjo proti predlaganim ukrepom. Ko pa je bila regulacija vseeno sprejeta, sta Uber in Lyft protestno zaprla dejavnost v Austinu, kar je povzročilo, da so vozniki izgubili delo čez noč (Baber, 2019). Podobno sta Marrone in Peterlongo (2020) analizirala primer Bologne in ugotovila, da lahko mesta ne le zagotavljajo vire in infrastrukturo za delovanje platform, temveč tudi podpirajo organizirana delavska gibanja in nasprotovanje neoliberalnim zahtevam platform. Mestne oblasti v »rdeči« Bologni so namreč leta 2018 stopile na stran delavcev in uveljavile Listino o pravicah digitalnih delavcev na mestnem področju. Žal predpis ni obvezujoč za platforme, ki je niso podpisale.

3.2 Digitalni taylorizem

Veliko raziskav platformnega dela je pokazalo, da je status »neodvisnega delavca« v protislovju z menedžerskim nadzorom nad delavci. Ugotovljale so, da čeprav imajo platforme zgolj tržni nadzor nad iskalci in ponudniki storitev, lahko z uporabo tehnologij vsilijo popoln nadzor nad delavci (Rahman in Thelen, 2019; Ivanova et al., 2018).

Poročilo o ameriških dostavljavcih živil (Griesbach et al. 2019) pojasnjuje to protislovje z Burawoyjevim konceptom »hegemonističnega nadzora« (1982), ki pravi, da ko delodajalci prepustijo določeno avtonomijo delavcem, izsilijo privolitev v lastno izkoriščanje učinkoviteje, kot če ne bi imeli avtonomije odločanja (Galière, 2020; Griesbach et al., 2019, Ivanova et al., 2018). S tem je Burawoy pokazal, da določena avtonomija delavca ne izključuje nadzora na delovnem mestu. Ista raziskava (Griesbach et al., 2019: 5) je to opisala takole: »Platforme uporabljajo tržne mehanizme (ceno in izbiro, denimo), da povezujejo ponudbo storitev s povpraševanjem, hkrati pa vzpostavljajo okvire, znotraj katerih delavci iščejo razne poti za maksimiziranje svojega dohodka ... Vendar to počnejo s sistemi tehnične kontrole, ki krojijo in omejujejo izbire delavcev. A ker so pravila igre – logika plačevanja in razdeljevanja naročil – nedoumljiva črna skrinja za delavce in ker se pravila pogosto spreminjajo, delavci doživljajo algoritme kot samovoljne in nerazumljive.« Druge raziskave so podobno ugotovile, da sistem ustvarja pogoje možnosti, izbire v teh okvirih pa se potem pripisujejo svobodni volji delavcev (Huang, 2022; Heiland, 2021; Franke in Pulignano, 2021; Woodcock, 2020; Griesbach et al., 2019; Veen et al., 2020 Ivanova et al., 2018; Shapiro, 2018; Rosenblat in Stark, 2016; Lee et al., 2015).

Številne raziskave so si zato zadale cilj, da raziščejo sisteme tehničnega nadzora, ki ga omogoča algoritemski menedžment, »uporaba računalniško programiranih postopkov za koordinacijo dela v organizaciji« (definicija Mednarodne organizacija dela, gl. Baiocco et al., 2022). Algoritemski menedžment spremlja delavce v realnem času, zbira podatke o delu in jih obdeluje z namenom, da poveča produktivnost delavcev. Ključen problem so nepopolne informacije (asimetričnost informacij), ki so delavcem na voljo. Študije redno poudarjajo, da ko delavci dobijo ponudbo in se odločajo, ali bi ponudbo sprejeli ali ne, ne dobijo ključnih informacij o kraju dostave, teži paketa ipd. Na drugi strani pa je delež zavrnjenih naročil lahko razlog, da je nekdo nekaj minut ali ur izključen iz sistema, da ima dostop samo do terminov za delo, ko je manj naročil in zato zaslužek slabši. Najhujša kazen je trajna izključitev (deaktivacija) s platforme. Zato si delavci ne upajo zavračati naročil, četudi stroški presegajo plačilo, zlasti če so odvisni od prihodkov, ki jih ustvarjajo z delom na platformi.

Raziskovalci opisujejo tehnični nadzor s konceptom digitalni ali kibernetiski taylorizem (Altenried, 2019; Wood et al., 2019). Digitalni taylorizem, imenovan po utemeljitelju znanstvenega menedžmenta Fredericku W. Taylorju, se pomembno razlikuje od klasičnega. Ker algoritemski menedžment lahko spremlja rezultate dela v realnem času, standardi in cilji produktivnosti niso fiksni, temveč se ves čas spreminjajo, posledično pa tudi plačilo in delovne razmere. Algoritemski menedžment nenehno meri produktivnost vseh delavcev, išče mrtvi čas v delovnih procesih in odkriva bližnjice, s katerimi si delavci poskušajo olajšati delo ali se izogniti nadzoru. Vsa ta dognanja se sproti vgrajujejo v sistem, zato je algoritemski menedžment prej »pospeševalna tehnologija« kakor »nepristransko merjenje dobro opravljenega dela« (Altenried, 2019: 122; Ivanova et al., 2018: 17).

Rezultat te tendence je nenehno zniževanje plačila. Angleški dostavljavec je v intervjuju povedal, da se s tem mehanizmom znižuje plačilo dostavljavcem iz tedna v teden (Badger, 2022: 263). V študiji platform za dostavo paketov Caviar in Postmates je Shapiro (2018) prav tako opazil, da se sčasoma spreminjajo algoritmi na način, ki je vse manj ugoden za dostavljavce. Na primer, prej so dostavljavci dobili informacijo o naslovu prejemnika, ko so se odločali, ali bodo sprejeli naročilo ali ne, po spremembi ta informacija ni bila več na voljo. Prej so bili plačani 10 dolarjev na uro, po spremembi na razdaljo, rezultat pa je bil, da so bili plačani manj kakor prej in dostavljavci niso več razumeli formule za plačilo. Spreminjanje algoritmov zmanjšuje tudi fleksibilnost delovnega časa. Prej so se lahko kurirji kadar koli prijavili v sistem, potem so morali vnaprej rezervirati termine, če so hoteli več naročil in boljše plačane dostave (Shapiro, 2018: 2963–2964). A platformne delavke in delavci so si morali ta »privilegij« navadno prislužiti z lojalnostjo in pridnostjo.

Vsenavzočnost menedžmenta, tj. sposobnost, da se hkrati zbirajo podatki o množici (prostorsko in geografsko razpršenih) delavcev in da se lahko menedžment sproti odziva z individualiziranimi opozorili (dregljaji), je napeljala nekatere, da so tehnični nadzor primerjali z Benthamovim panoptikonom (Aloisi in De Stefano, 2022a, 2022b; Bérastégui in Garben, 2021; Woodcock, 2020; Bain in Taylor, 2000 za klicne centre). Če pa »platforme nadzirajo, kdaj in kje delavci delajo, jih kaznujejo, če zavrnejo delo, določajo cene, o katerih se ni mogoče pogajati, in standarde kvalitete« (Berg et al., 2018: 105), se sprašujejo, ali so »avtonomni« platformni delavci res neodvisni delavci. V pravno razsežnost tega problema so se poglobile raziskave, ki se ukvarjajo z »regulativno arbitražo« platform.

3.3 Regulativna arbitraž

Že zgodaj so raziskave poudarjale, da je glavni preboj platform v tem, da se spretno izogibajo pravnim predpisom. Pollman in Barry (2017) sta Uberjevo širjenje trgov po svetu imenovala regulativno podjetništvo (regulatory entrepreneurship), ker je Uber stopal na nove trge z brezobzirno brezbriznostjo do lokalnih predpisov o prevozni dejavnosti. Izraz regulativno podjetništvo označuje zagon poslovne dejavnosti, o kateri zakoni niso dovolj jasni, so ji nenaklonjeni ali pa jo celo izrecno prepovedujejo. Poslovna strategija se torej giblje na sivem območju pravnih predpisov, pomemben del poslovnih modelov pa temelji na spremembi zakonodaje, ki se jo poskuša doseči z vplivom na politične odločevalce.

Za gospodarski preboj platform pa je odločilno to, da se uspešno izogibajo delovnopravnim predpisom. Platforme zavračajo vsako pristojnost delovnopravne zakonodaje za osebe, ki opravljajo delo na platformah. V delovne procese vključujejo

samo delavke in delavce, ki opravljajo »delo za svoj račun«, in bijejo mnoge pravne bitke proti temu, da bi jih zaposlile in priznale svojo vlogo delodajalca. Koncept regulativna arbitraža (regulatory arbitrage) opisuje to razsežnost delovanja platform, da lahko same izbirajo, ali bodo upoštevale delovnopravne predpise ali ne. Neupoštevanje delovnopravnih zakonodaj – če nadomeščajo zaposlene z enkratnim najemanjem »neodvisnih delavcev« –, jim prinaša veliko stroškovno prednost (Drahokoupil, 2021; Graham in Anwar, 2019; Aloisi in De Stefano 2020; Graham et al., 2017; Aloisi, 2016).

Regulativna arbitraža se udejanja z algoritemskim menedžmentom, po katerem se delo razdeli na mikro opravila, ki jih delavke in delavci opravljajo v obliki začasnega in občasnega dela. Algoritemski menedžment torej vzpostavlja delovni proces, ki temelji na avtonomnem delu, in hkrati upravljavsko in nadzorno strukturo, v katerem so delavke in delavce postavljeni v odnos odvisnosti in podrejenosti. To je v osnovi protislovno, saj je odnos odvisnosti in podrejenosti po definiciji nasprotje avtonomnega dela in zato uživa polno delovnopravno varstvo.

V tej perspektivi se študije platformnega dela največ posvečajo problemu statusa teh delavcev. Platforme jih klasificirajo kot »samozaposlene« (freelancer, turker, wonoloer, owner-driver worker, franchisee, self-employed, contractor, partner; gl. De Stefano et al., 2021). Čeprav nekatere platforme zaposlujejo svoje delavce (npr. Hilfr na Danskem, Foodora in Book-a-Tiger v Nemčiji, Foodora na Norveškem, YouGenio v Italiji), je postalo najemanje samozaposlenih že toliko sprejemljivo, da še platforme, ki delavce zaposlujejo, sploh nimajo več za platforme (Schreyer, 2021). Študije imajo status delavcev za glavni razlog, zakaj so delavci prikrajšani za delovnopravno varstvo in nimajo pravic do ustreznega plačila, omejitev delovnega časa, ukrepov za zdravje in varstvo pri delu itn. Posebej opozarjajo na »lažne samozaposlitve«, ko je nekdo samozaposlen zgolj na papirju, v praksi pa opravlja delo v okoliščinah, ki ustreza običajnemu delovnemu razmerju (Eurofound, 2018).

Dilema je tale: če je platforma »tehnološko podjetje«, je tudi delavec »avtonomen«, če pa platforma ni »tehnološko podjetje«, je delavec v delovnem razmerju s platformo. Drugače rečeno, vprašanje je, ali je platforma »spletna tržnica« in zgolj posreduje med stranko in izvajalcem storitev, ali pa ima obveznosti do izvajalca storitev (tj. delavca), kakršne ima običajno delodajalec (Shapiro, 2018: 2956–2957; Risak, 2018; Prassl in Risak, 2016; van Doorn, 2017). Vprašani sta v resnici strani istega kovanca: delavec je neodvisni izvajalec storitev, če je platforma »spletna tržnica«, če pa platforma izvaja neko storitev (prevoz, dostavo, čiščenje, oskrbo itn.), ima status delodajalca in delavec mora uživati vso delovnopravno varstvo (Kilhoffer et al., 2020: 57). Platforme odgovarjajo na to vprašanje s »tehnološko determinističnim« argumentom, da so platforme tehnološka podjetja in da je njihova edina dejavnost organiziranje spletnih tržnic, posredovanje med iskalci in izvajalci storitev. Po Aloisiju (2016) je »tehnološko determinističen« argument omogočil, da so se platforme razvijale »divje«: da so lahko krepile tržno prevlado, uveljavile nadzor nad delavci, ki je primerljiv s tovarniškim despotizmom, a se hkrati izogibale delovnim predpisom.

Pogovori s predstavniki državnih institucij iz šestih evropskih držav (vključno s Slovenijo) so pokazali, da je vprašanje statusa najpomembnejše tudi za državne institucije (Kilhoffer et al., 2020), ker je platformno delo spodkopalo tradicionalno razlikovanje med zaposlenimi in samozaposlenimi. V sodobnih pravnih ureditvah je delovnopravno varstvo vezano na zaposlitveni status, zato se z napačno klasifikacijo

delavcev platforme lahko izognejo predpisom o minimalnem plačilu, delovnem času, socialnem varstvu itn. (Ivanova, 2018; De Stefano et al., 2021). Ko stopajo na trge, kjer prevladuje na delovnopravnem varstvu utemeljeno zaposlovanje, si ustvarjajo nezakonito konkurenčno prednost (Kilhoffer et al., 2020: 106).

Skratka, vitki poslovni model temelji na eksternaliziranju storitev, osnovnega kapitala, stroških vzdrževanja in usposabljanja delovne sile (Srnicsek, 2017). Podjetje tako prenese vse te stroške na delavce, platformam pa ostane le še »ekstraktivni minimum« – nadzor nad platformo, ki jim omogoča prisvajanje monopolne rente. S tem so platforme pospešile trend destandardizacije in deformalizacije dela (Valenduc, 2021; Srnicsek, 2017; Katz in Krueger, 2016), ki je s platformnim delom postal kratko malo »toksičen« (Aloisi, 2016).

3.4 Planetarni trg dela

Spletne platforme, ki organizirajo delo po spletu, so ustvarile svetovni trg dela, v katerem si delavke in delavci z vsega sveta neposredno konkurirajo. Delavci svetovnega centra in periferije še nikoli niso bili postavljeni v tako neposredno konkurenco, kakršno so vzpostavile spletne platforme Amazon Mechanical Turk, Upwork, Freelancer, epwk.com in zbj.com, če naštejemo samo največje (Kässi et al., 2021). Te platforme povezujejo naročnike na eni strani, na drugi pa delavke in delavce, ki opravljajo razna administrativna dela (urejanje besedil, prevajanje, programiranje ipd.) na daljavo po spletu. Naročniki ponudijo mikro opravilo, delavke in delavci z vsega sveta pa se kot na licitaciji potegujejo za vsako delo posebej. Za delo potrebujejo zgolj računalnik in internetno povezavo, zato se lahko opravlja kjerkoli na svetu. Naročniki plačujejo mesečno naročnino, delavci pa provizijo od vsakega plačila.

Tako so platforme nadgradile poslovni model klicnih centrov, ki so v eni izmed nizkocenovnih držav opravljali 24-urne storitve, namenjene potrošnikom v drugi državi, kjer so plače povprečno višje (Valenduc, 2021). Pomembna nadgradnja je »planetarni trg dela« (Graham et al., 2017): delavci z vseh koncev sveta konkurirajo drug drugemu, naročniki pa imajo na voljo armado izobraženih delavcev iz manj razvitih držav, ki so pripravljenih delati za borna plačila (Graham in Anwar, 2019). Kandidatk in kandidatov je toliko, da morajo delavci žrtvovati mesece neplačanih preizkusov za nabiranje »referenc« in za prva plačana naročila. Ko naročnik objavi razpis za določeno delo, se po pripovedovanju nigerijskega delavca takoj vsuje petdeset ponudb (Wood et al., 2019: 13).

Delavci so pogosto brez vsakega delovnega varstva. Naročnikom se ni treba predstaviti z imenom, zato delavci ne vedo niti tega, za koga delajo. Ne morejo se pritožiti ne »delojemalcem« ne platformi, če so nepravilno slabo ocenjeni, če opravljeno delo ni bilo plačano ali če jih platforma izbriše iz aplikacije, kar je enako odpovedi (Graham in Anwar, 2019, Wood et al., 2019, Berg et al., 2018). Delavci so prepuščeni samovolji tako naročnikov kakor platforme. Platforma določi pravila »delovnega razmerja« kar v svojih »pogojih poslovanja« (terms of service) in jih brez opozorila nenehno spreminja.

Na platformah se opravljajo dela, kot so programiranje, analiza podatkov, grafično oblikovanje in razna mikro administrativna dela: zbiranje podatkov, kategoriziranje, izboljšanje »vidljivosti« spletne strani, preverjanje podatkov, urejanje vsebin, tržne raziskave in recenzije, priprava gradiv za strojno učenje, transkripcije, pisanje besedil

in urejanje, mnenjske raziskave in eksperimenti. Po ugotovitvah raziskave Mednarodne organizacije dela je skoraj polovica delavcev opravljala dela, povezana z »vidljivostjo« strani, se pravi, s fiktivnimi računi so obiskovali in všečkali določeno stran, pisali recenzije za storitve ali proizvode, ki jih niso preizkusili, ali sodelovali v političnih kampanjah. Desetina delavcev je odstranjevala sporne (pornografske in druge) vsebine, skratka, »čistila nesnago globalnega severa« (Berg et al., 2018: 85-90).

Raziskava MOD je ugotovila, da ima pet platform (AMT, CrowdFlower, Clickworker, Microworkers, Prolific) delavce iz 75 držav, med njimi največ iz Brazzilije, Indije, Indonezije, Nigerije, ZDA ter držav Zahodne in Vzhodne Evrope (Berg et al., 2018: 31). Platforme reproducirajo plačne razlike med državami tako, da slabše plačana in nezahtevna dela usmerjajo v države v razvoju (Berg et al., 2018: 54) in tako reproducirajo neenakomerni gospodarski razvoj med državami. Ta dela paradoksnopravilja zelo izobrazena delovna sila: na primer, v Aziji ima 80% platformnih delavcev diplomu ali višjo izobrazbo, v Afriki pa skoraj polovica (47%) (Berg et al., 2018: 36). Za države v razvoju je celo platformno delo pomembna možnost zaposlitve, zato se ljudi spodbuja k platformnemu delu in države ali zasebniki odpirajo centre za usposabljanja spletnih delavcev (Berg et al., 2018: 92, Efendić, 2021: 21).

Učinek konkurence je velika podzaposlenost med platformnimi delavci: kar 88% spletnih delavcev bi rado opravljalo več dela, kot ga uspejo dobiti (Berg et al., 2018: 62). Po raziskavi MOD je platformno delo osnovni vir dohodov za okoli tretjino delavcev in prav za to skupino je verjetnost, da bodo imeli zdravstveno in socialno zavarovanje, manjša (Berg et al., 2018: 60). Upoštevajoč plačano in neplačano delo, 64% Američanov zasluži manj kot minimalno plačo, v Nemčiji pa kar 93% (Berg et al., 2018: 50). Zelo veliko jih dela zvečer in ponoči, ker so pod časovnimi pritiski ali pa morajo biti na voljo naročnikom v drugih časovnih območjih. Raziskava, osredotočena na Jugovzhodno Azijo in Podсахarsko Afriko (Wood et al., 2019), je našla še večji delež (61%) tistih, ki jim je to delo osnovni vir prihodkov in približno enak delež mora delati zelo hitro in pod časovnimi pritiski.

3.5 Heteromatizirano delo

Internet privablja množico uporabnikov, ki še nikoli prej niso imeli enostavnejšega dostopa do informacij in vsebin. Ti hkrati proizvajajo in na internet nalagajo fotografije, komentarje, zapise itn. Nekateri objavljajo glasbene in video posnetke, igrice in aplikacije, včasih brezplačno, včasih za odstotek od oglasnih prihodkov glede na število prenosov. Platforma Apple App Store je odprla največji trg za aplikacije, za katere je leta 2017 plačala kar 26,5 milijarde dolarjev (Kenney in Zysman, 2019: 27). Pomembni brezplačni proizvajalci vsebin pa so tudi podjetja, ki so se odzvala na velik potencialni trg z ustvarjanjem svojih spletnih strani, internetne prodaje itn. Na zahodu je Google vsemogočni vratar, saj če podjetje nima spletne strani na Googlu, preprosto ne obstaja (Kenney in Zysman, 2019: 32).

Raziskovalke in raziskovalci (Adams in Countouris, 2019; Ekbia in Nardi, 2017; Srnicek, 2017; Huws, 2014, 2019) se zato sprašujejo, ali so brezplačne vsebine uporabnikov in celo podatki, ki nastajajo z brskanjem po internetu, dejavnost, ki ustvarja novo vrednost za kapital. Obstajal naj bi sicer tihi dogovor med platformami in uporabniki, da je brezplačen dostop nekakšno »plačilo« za vsebine, ki jih prispevajo uporabniki. A ker ni spleta brez vsebin, se poraja vprašanje, ali je delo ustvarjanja

vsebin in podatkov neplačano delo za kapital. Drugače povedano, vprašanje je, ali se je prosti čas spremenil v delo, izkoriščano po kapitalu.

Nekateri avtorji (Ekbia in Nardi, 2017) opisujejo to delo kot »heteromated labour«, kot »poceni ali brezplačno delo v računalniško posredovanih omrežjih« (programiranje, oblikovanje, socialna robotika, samopostrežba, ljudska znanost, bančništvo, iskanje itn.), katerega vrednost si prisvajajo platforme. Zato Ekbia in Nardi zaostrita tezo, da je heteromatizirano delo osnova za novo logiko akumulacije kapitala, ki temelji na slabo plačanem ali brezplačnem delu. Nekateri primerjajo delo te vrste (kupovanje na samopostrežnih blagajnah, denimo, ki prihrani strošek dela; gl. Huws, 2014, 2019) z neplačanim gospodinjskim delom: čeprav vsa ta dela niso neposredno podrejena kapitalu, pa si kapital vendarle prisvaja vrednost, ki jo ustvarjajo (Adams in Countouris, 2019: 33). Za proizvajalca teh vsebin se uporablja tudi izraz »prosumer«, sestavljenko iz besed za proizvajalca in potrošnika (gl. Valenduc, 2021: 92). Iz tega sklepajo, da nalaganje vsebin, ocenjevanje proizvodov ali storitev ter vnašanje podatkov na svetovni splet ustvarjajo ekonomsko vrednost, ki jo zaseže (capture) kapital, se pravi, platforme.

Huws (2014, 2019) in Srnicek (2017) sta polemizirala s tem stališčem, ker da ne more biti vsak družbeni stik (npr. pošiljanje sporočila prijatelju) produktivna dejavnost v kapitalističnih pojmi. Tako kot je nafta pod zemljo brez vrednosti, tudi surovi podatki še niso blago. Ti podatki nimajo vrednosti in postanejo blago šele z »rudarjenjem«, potem ko so podatki posneti, obdelani in zapakirani »kupcem«, denimo, v obliki ciljnih skupin za oglaševalce. Iz tega Srnicek izpelje ugotovitev, s katero sklene pretres o heteromatiziranem delu in hkrati odpre veliko širšo razpravo o vlogi platform v druženi produkciji in reprodukciji: »Če naši stiki po spletu niso neplačano delo, tedaj platformna podjetja parazitirajo na drugih dejavnostih, ki proizvajajo vrednost. V tem primeru je stanje svetovnega kapitalizma še hujše, kot potrjuje stagnacija svetovnega gospodarstva.« Kriza platformne ekonomije, ki jo je napovedal stečaj banke Silicon Valley Bank, bo nedvomno premaknila to vprašanje v osredje prihodnjih raziskav o platformnem delu.

4 Sklep

Družbeni odzivi na platformno organizacijo dela so se osredotočili predvsem na vprašanje statusa platformnih delavk in delavcev, ki praviloma opravljajo delo na osnovi pogodb civilnega prava (kot samozaposleni, študenti itn.), zaradi česar zanje sploh ne veljajo pravila o delovnem času, plačilu in varstvu pri delu, ki veljajo za redno delovno razmerje, ali pa veljajo samo nekatera delovnoppravna varstva. Poleg tega je večja verjetnost, da so delavke in delavci brez socialnih in zdravstvenih zavarovanj, bolj so eksistenčno odvisni od dela za platformo (Berg et al., 1880: 60). Državne institucije se niso odzivale na »regulativno arbitražo«, zato so platformni delavci uporabili sredstvo, ki jim je bilo na voljo: na sodišča so množično vlagali zahteve za priznanje statusa delavca. Evropska sodišča so doslej obravnavala okoli sto primerov, zlasti na področju transporta in dostave (Ponce del Castillo in Naranjo, 2022; De Stefano in Wouters, 2021), vendar je izid negotov. Številna sodišča namreč presojujejo podobne dokaze, a vseeno prihajajo do zelo različnih sklepov, kar vzbuja dvom o rešitvi platformnega dela s sodnim priznanjem delovnoppravnega varstva (Kilhoffer et al., 2020: 116; De Stefano in Wouters, 2021). Defossez (2022: 26) je trditev ponazorila s primerom dostavljalcev platforme Deliveroo, katerim je francosko kasacijsko sodišče priznalo status, ni jim pa ga priznalo britansko vrhovno sodišče. Sodišča lahko različno odločajo po tipih platform, četudi so delovne razmere podobne:

lahko priznajo status dostavljavcem, ne pa voznikom in nasprotno (De Stefano et al., 2021). Popis sodnih razsodb po posameznih državah (Francije, Belgije, Španije, Italije, Združenega kraljestva, gl. Defossez, 2022) pa pokaže prave agonije, sodbo v korist ene izmed strani spodbija druga v korist druge strani in tako naprej v nedogled brez kakšnega znamenja rešitve.

Z izjemo Španije se države doslej niso odločile rešiti vprašanje statusa z zakonom. Redke so z zakonom zagotovile samo nekatere pravice platformnim delavcem, v glavnem povezane z varstvom in zdravjem pri delu. Algoritemske tehnike nadzorovanja izjemno pospešujejo delo in ustvarjajo veliko tveganje za zdravje (Bérestégui in Garben, 2021), platforme pa navadno vso odgovornost prenesejo na delavca. Ta mora sam poskrbeti za stroške zdravljenja in si zagotavljati življenjska sredstva med zdravljenjem, kot sam svoj posestnik osnovnih sredstev mora plačati tudi popravilo poškodovane opreme (Woodcock, 2020: 80). Statistika belgijske zadruga Smart je pokazala, da so dostavljavci imeli desetkrat več nesreč pri delu glede na državno povprečje (Defossez 2022: 31). Iz teh razlogov so se nekatere države odločile zagotoviti vsaj zavarovanje pred delovnimi nesrečami. Francoski zakon št. 2016-1088 z dne 8. avgusta 2016 (imenovan Loi El Khomri) je naložil platformi obveznost, da zavaruje svoje delavce za primer nesreče, če njihov dohodek preseže določen prag (De Stefano et al., 2021; Kilhoffer et al., 2020: 101; De Stefano in Aloisi, 2018: 31). V Italiji so leta 2019 zakonsko razširili določena delovnopravna varstva na vse, ki niso v delovnih razmerjih, vključno s platformnimi delavci. Hkrati pa so, če se prejšnji predpis ne bi uveljavil (in kot je videti, se res ni uveljavil, kljub odločitvi vrhovnega sodišča in odločbam inšpektorata za delo), sprejeli še posebna določila za dostavljavce, s katerimi jim je bila priznana pravica do minimalnega plačila, pravica do kolektivnih pogajanj, pisne pogodbe in zavarovanja pred delovnimi nezgodami in poklicnimi boleznimi (De Stefano et al., 2021). Ni videti, da bi to imelo vpliv na platforme, saj je leta 2021 italijanski inšpektorat odredil, da morajo plačati kazen 733 milijonov evrov in priznati zakonske pravice 60.000 dostavljavcem (Defossez, 2022: 34; De Stefano et al., 2021).

Španija je edina država, ki je z Zakonom o dostavljavcih (špan. Ley Rider) priznala status delavca dostavljavcem (ne pa platformnim delavcem nasploh). V Španiji je bilo nadpovprečno veliko tožb, kar je leta 2020 vrhovno sodišče pretrgalo z odločitvijo, da so platformni delavci v delovnem razmerju, leta 2021 pa je država sprejela še zakon o dostavljavcih (Defossez, 2022: 32-33). Platforme bi torej morale zaposliti delavce, a nobena tega ni naredila: Glovo je ostal pri starem modelu, čeprav mu je inšpektorat napisal že za 200 milijonov evrov kazni, in poskuša s tožbami doseči razveljavitev zakona. Uber Eats je najprej vpeljal franšizni model, potem pa se odločil, da bo tako kot Glovo spet najemal samozaposlene dostavljavce.

Platformnim delavcem so torej ostali bržkone zgolj protesti in stavke. Leeds Index of Platform Labour Protest zbira podatke o kolektivnih akcijah, od januarja 2017 do srede leta 2020 jih je bilo 1271 v štirih dejavnostih (taxi službi, dostavi hrane, kurirski dejavnosti in dostavi iz trgovine) (Bessa et al., 2022), od tega največ v dostavi hrane (527 v 36 državah). Najpogostejši so bili upori proti platformam Meituan, Glovo, Uber Eats, and Ele.Me. Protesti so bili kratki, v njih je večinoma sodelovalo manj kot 100 delavk in delavcev, najpogostejši vzrok pa je bil plačilo (63%). Zaposlitev so zahtevali le v vsakem petem primeru (22%) (Stuart et al., 2023). Rezultati stavk so pičli, kot v primeru večdnevne stavke londonskih dostavljavcev Deliveroo, potem ko jim je platforma znižala plačilo. Dostavljavci so organizirali protest pred sedežem podjetja in se več dni niso prijavili v sistem, celo nekatere restavracije so začasno solidarno

prekinile dostavo (Woodcock, 2020; Woodcock in Cant, 2022). Po stavki so se delavci pridružili sindikatu IWGB (Independent Workers' Union of Great Britain) in v naslednjih letih organizirali več kampanj, vendar naposled brez velikih uspehov (Woodcock in Cant, 2022). Glavni razlogi so bili velika fluktuacija delavcev (po podatkih Deliveroo je povprečen čas »zaposlitve« dostavljavke ali dostavljavca deset mesecev), raznolika družbena sestava delavcev z velikim deležem migrantskih delavcev in, zelo pomembno, dosledno zavračanje platform, da bi se pogajale s sindikatom. Platforma Deliveroo je sicer popustila na nekaterih področjih (vključila je možnost, da dostavljavec lahko zavrne naročilo, ponudila bolniško nadomestilo in enkratno plačilo ob rojstvu otroka), vendar je izboljšave prikazala kot svojo odločitev, ne pa kot popuščanje sindikatu (Woodcock in Cant, 2022).

Zelo »simbolične« uspehe so imeli tudi francoski in italijanski platformni delavci, ki so jih organizirali bodisi sindikati bodisi delavci sami (Borghini et al., 2021). Tudi v drugih državah ni bilo boljše. Ko so se v Kanadi organizirali dostavljavci, je platforma Delivery Hero (Foodora) zaprla podjetje. V Avstriji so delavci ustanovili delavski svet v Lieferando (del nizozemske platforme Takeaway.com), a jih je lastnik tožil, češ da avstrijska podružnica ni samostojna enota (Herr et al., 2021: 118-119). Danski sindikat 3F je leta 2018 uspel podpisati kolektivno pogodbo s platformo Hilfr, ki organizira čiščenje na domu. Vendar pa jo je dve leti pozneje danski urad za konkurenčnost in varstvo potrošnikov spodbijal, ker da je v nasprotju s konkurenčnim pravom (Drahokoupil, 2021). Kolektivne pogodbe so sklepali še na Švedskem in Norveškem, pa tudi v Avstriji, a veljajo le za stalno zaposlene dostavljavce (Herr et al., 2021: 118-119). Val protestov je oktobra 2018 pripeljal do ustanovitve mednarodne zveze Transnational Couriers Federation, ki združuje 34 organizacij iz raznih držav (Woodcock in Cant, 2022: 225; Herr et al., 2021: 119).

Evropska direktiva o platformnem delu, ki je v pripravi, želi prekiniti začarani krog in urediti status platformnih delavcev z dvema ukrepoma: s predpostavko o zaposlitvenem odnosu med platformo in delavcem ter transparentnostjo algoritemskega menedžmenta. Transparentnost naj bi se zagotavljala, med drugim, s pravico do informiranja in posvetovanja, obveznostjo platform, da zagotovijo človeški nadzor nad avtomatiziranimi odločitvami in pravico delavca do pritožbe. Status pa bi se dokazoval z izbranimi kriteriji, ki, če bi jih delavec izpolnjeval, bi dobil priznanje statusa delavca, pri čemer bi bilo dokazno breme obrnjeno in bi morala platforma dokazovati, da nekdo ne izpolnjuje kriterije za delovno razmerje. Vendar ni treba veliko pameti, da ugotovimo, da pravica do informiranja in posvetovanja še ni pravica do sodelovanja pri nastavitvah algoritemskega menedžmenta, zato bo imela transparentnost zelo omejen učinek. Na drugi strani, delavcem ni vnaprej priznan status delavca, torej ga bodo morali spet dokazovati na sodiščih, zato se bo moral krog spet zavrteti iz začetne točke.

Informacija o financiranju

Prispevek je nastal v okviru ARIS temeljnega raziskovalnega projekta J5-4586 Prihodnost socialnega dialoga v platformni ekonomiji: primer Slovenije. Projekt je financirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Literatura

- Adams, Z. in Countouris, N. (2020, julij). *Heteromated labour in 21st century computing capitalism: A critical conceptualisation of 'work'*. ILO RDW 2019 Conference, Ženeva, Švica. Pridobljeno s
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3640450
- Aloisi, A. (2016). Commoditized Workers. Case Study Research on Labour Law Issues Arising from a Set of 'On-Demand/Gig Economy' Platforms. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37, 653-678. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2637485>
- Aloisi, A. in De Stefano, V. (2020). Regulation and the future of work: The employment relationship as an innovation facilitator. *International Labour Review*, 159, 47-69. <https://doi.org/10.1111/ilr.12160>
- Aloisi, A. in De Stefano, V. (2022a). *Your Boss is an Algorithm: Artificial Intelligence, Platform work and Labour*. Hart Publishing Limited. <https://ssrn.com/abstract=4139319>
- Aloisi, A. in De Stefano, V. (2022b). Essential jobs, remote work and digital surveillance: Addressing the COVID-19 pandemic panopticon. *International Labour Review*, 161, 289-314. <https://doi.org/10.1111/ilr.12219>
- Altenried, M. (2019). On the last mile: logistical urbanism and the transformation of labour. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 13, 114-129. <https://doi.org/10.13169/workorglaboglob.13.1.0114>
- Baber, A. (2019). The 'Sharing Economy'? Precarious Labor in Neoliberal Cities. *Planning Theory & Practice*, 20, 435-439.
- Badger, A. (2022). *Labouring at the interface: exploring the rhythms and resistances of working in London's food delivery gig economy*. [Royal Holloway, University of London]. Royal Holloway Research Portal. Pridobljeno s
<https://pure.royalholloway.ac.uk/ws/portalfiles/portal/45380403/2022BadgerABPhD.pdf>
- Bain, P. in Taylor, P. (2000). Entrapped by the 'electronic panopticon'? Worker resistance in the call centre. *New Technology, Work and Employment*, 15, 2-18. <https://doi.org/10.1111/1468-005X.00061>
- Baiocco, S., Fernandez-Macías, E., Rani, U. in Pesole, A. (2022). *The Algorithmic Management of Work and its Implications in Different Contexts*. International Labour Organisation. Pridobljeno s
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_849220.pdf
- Barns, S. (2019). *Platform urbanism: Negotiating platform ecosystems in connected cities*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-32-9725-8>
- Bérestégui, P. in Garben, S. (2021). The platform economy at the forefront of a changing world of work: Implications for occupational health and safety. *A modern guide to labour and the platform economy*, 96-111.
- Berg, J., Furrer, M., Harmon, E., Rani, U. in Silberman, M. S. (2018) *Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world*. International Labour Organisation.
- Bessa, I., Joyce, S., Neumann, D., Stuart, M., Trappmann, V. in Umney, C. (2022). *A global analysis of worker protest in digital labour platforms*. International Labour Organisation. Pridobljeno s
https://www.ilo.org/global/publications/working-papers/WCMS_849215/lang--en/index.htm
- Borghini, P., Murgia, A., Mondon-Navazo, M. in Mezihorak, P. (2021). Mind the gap between discourses and practices: Platform workers' representation in France and Italy. *European Journal of Industrial Relations*, 27, 425-443. <http://dx.doi.org/10.1177/095968012111004268>
- Burawoy, M. (1982). *Manufacturing consent: Changes in the labor process under monopoly capitalism*. University of Chicago Press.
- De Stefano, V. in Wouters, M. (2021). Embedding platforms in contemporary labour law. *A modern guide to labour and the platform economy*, 129-144.

- Defossez, D. (2022). The employment status of food delivery riders in Europe and the UK: Self-employed or worker? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 29, 25-46. <https://doi.org/10.1177/1023263X211051833>
- De Stefano, V., Durri, I., Stylogiannis, C. in Wouters, M. (2021). *Platform work and the employment relationship*. ILO Working paper 27. Pridobljeno s <https://www.ilo.org/legacy/english/intserv/working-papers/wp027/index.html>.
- Drahokoupil, J. (2021). The business models of labour platforms: Creating an uncertain future. *A modern guide to labour and the platform economy*, 33-48.
- Efendić, A. (2021). *How Migration, Human Capital and the Labour Market Interact in Bosnia and Herzegovina*. European Training Foundation. Pridobljeno s <https://www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/how-migration-human-capital-and-labour-market-interact-1>
- Ekbia, H. R. in Nardi, B. A. (2017). *Heteromation, and other stories of computing and capitalism*. MIT Press.
- Eurofound (2018). *Employment and working conditions of selected types of platform work*. Publications Office of the European Union.
- Franke, M. in Pulignano, V. (2021). Connecting at the edge: cycles of commodification and labour control within food delivery platform work in Belgium. *New Technology, Work and Employment*, 38, 371-390. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12218>
- Galière, S. (2020). When food-delivery platform workers consent to algorithmic management: a Foucauldian perspective. *New Technology, Work and Employment*, 35, 357-370. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12177>
- Graham, M. (2020). Regulate, replicate, and resist—the conjunctural geographies of platform urbanism. *Urban geography*, 41, 453-457. <http://dx.doi.org/10.1080/02723638.2020.1717028>
- Graham, M. in Anwar, M. A. (2019). The global gig economy: Towards a planetary labour market?. *First Monday*, 24. <https://doi.org/10.5210/fm.v24i4.9913>
- Graham, M., Hjorth, I. in Lehdonvirta, V. (2017). Digital labour and development: impacts of global digital labour platforms and the gig economy on worker livelihoods. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 23, 135-162. <https://doi.org/10.1177/1024258916687250>
- Green, J. W. (2019). Where Is Economic Development in the Platform City? *Planning Theory & Practice*, 20, 439-442.
- Griesbach, K., Reich, A., Elliott-Negri, L. in Milkman, R. (2019). Algorithmic control in platform food delivery work. *Socius*, 5. <https://doi.org/10.1177/2378023119870041>
- Heiland, H. (2021). Controlling space, controlling labour? Contested space in food delivery gig work. *New Technology, Work and Employment*, 36, 1-16. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12183>
- Herr, B., Schörf, P. in Flecker, J. (2021). How place and space matter to union organizing in the platform economy. *A modern guide to labour and the platform economy*, 112-128.
- Howcroft, D. in Bergvall-Kåreborn, B. (2019). A Typology of Crowdwork Platforms. *Work, Employment and Society*, 33, 21-38. <https://doi.org/10.1177/0950017018760136>
- Huang, H. (2022). Algorithmic management in food-delivery platform economy in China. *New Technology, Work and Employment*, 38, 185-205. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12228>
- Huws, U. (2014). *Labor in the Global Digital Economy: The Cybertariat Comes of Age*. Monthly Review Press.
- Huws, U. (2016). Logged labour: a new paradigm of work organisation? *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 10, 7-26.
- Huws, U. (2019). *Labor in Contemporary Capitalism: What Next?* Palgrave Macmillan. <http://dx.doi.org/10.1057/978-1-137-52042-5>
- Huws, U. (2020). The algorithm and the city: Platform labour and the urban environment. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 14, 7-14. <http://dx.doi.org/10.2307/j50010512>

- Ivanova, M., Bronowicka, J., Kocher, E. in Degner, A. (2018). *The App as a Boss? Control and Autonomy in Application-Based Management*. Arbeit | Grenze | Fluss - Work in Progress interdisziplinärer Arbeitsforschung Nr. 2. Viadrina.
- Kässi, O., Lehdonvirta, V. in Stephany, F. (2021). *How many online workers are there in the world? A data-driven assessment*. Open Research Europe. Pridobljeno s <https://open-research-europe.ec.europa.eu/articles/1-53>
- Katz, L. F. in Krueger, A. B. (2016). *The Rise and Nature of Alternative Work Arrangements in the United States, 1995-2015*. National Bureau of Economic Research. Pridobljeno s <https://www.nber.org/papers/w22667>
- Kenney, M. in Zysman, J. (2019). Work and Value Creation in the Platform Economy. *Work and Labor in the Digital Age*, 13-41. <https://doi.org/10.1108/S0277-283320190000033003>
- Kilhoffer, Z. (2021). *State-of-the-art: Data on the platform economy*. Pridobljeno s https://www.inclusivegrowth.eu/files/Output/D12.3_EIND.pdf
- Kilhoffer, Z., De Groen, W. P., Lenaerts, K., Smits, I., Hauben, H., Waeyaert, W., Giacumacatos, E., Lhernould, J.-P. in Robin-Olivier, S. (2020). *Study to gather evidence on the working conditions of platform workers*. CEPS, EFTHEIA, and HIVA-KU Leuven.
- Lee, M. K., Kusbit, D., Metsky, E. in Dabbish, L. (2015). *Working with machines: The impact of algorithmic and data-driven management on human workers*. Proceedings of the 33rd annual ACM conference on human factors in computing systems. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2702123.2702548>
- Marrone, M. in Peterlongo, G. (2020). Where platforms meet infrastructures: Digital platforms, urban resistance and the ambivalence of the city in the Italian case of Bologna. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 14, 119-135. <https://doi.org/10.13169/workorgalaboglob.14.1.0119>
- Pollman, E. in Barry, J. (2017). Regulatory Entrepreneurship. *Southern California Law Review*, 90, 383-484. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2741987>
- Ponce del Castillo, A. in Naranjo (2022). *Regulating algorithmic management: An assessment of the EC's draft Directive on improving working conditions in platform work*. ETUI Policy Brief.
- Prassl, J. in Risak M. (2016). Uber, Taskrabbit, & Co: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork. *Comparative Labor Law and Policy Journal*, 37, 619-652. Pridobljeno s <https://ssrn.com/abstract=2733003>
- Rahman, K. S. in Thelen, K. (2019). The Rise of the Platform Business Model and the Transformation of Twenty-First-Century Capitalism. *Politics & Society*, 47, 177-204. <http://dx.doi.org/10.1177/0032329219838932>
- Risak, R. (2018). *Fair Working Conditions for Platform Workers: Possible Regulatory Approaches at the EU Level*. Eurofound. <https://www.eurofound.europa.eu/data/platform-economy/records/fair-working-conditions-for-platform-workers-possible-regulatory-approaches-at-the-eu-level>
- Rosenblat, A. in Stark, L. (2016). Algorithmic labor and information asymmetries: A case study of Uber's drivers. *International journal of communication*, 10, 3758-3784. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2686227>
- Schor, J.B., Attwood-Charles, W., Cansoy, M., Lagegaard, I. in Wengronowitz, R. (2020). Dependence and precarity in the platform economy. *Theory and Society*, 49, 833-861. <https://doi.org/10.1007/s11186-020-09408-y>
- Schreyer, J. (2021). Algorithmic work coordination and workers' voice in the COVID-19 pandemic: The case of Foodora/Lieferando. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 15, 69-84. <http://dx.doi.org/10.13169/workorgalaboglob.15.1.0069>
- Shapiro, A. (2018). Between autonomy and control: Strategies of arbitrage in the "on-demand" economy. *New Media & Society*, 20, 2954-2971. <http://dx.doi.org/10.1177/1461444817738236>
- Shapiro, A. (2021). Platform urbanism and infrastructural surplus. *Platform economy puzzles: A multidisciplinary perspective on gig work*, 101-122. <https://doi.org/10.4337/9781839100284.00014>

- Shapiro, A. (2023). Platform urbanism in a pandemic: Dark stores, ghost kitchens, and the logistical-urban frontier. *Journal of Consumer Culture*, 23, 168-187. <https://doi.org/10.1177%2F146954052111069983>
- Söderström, O. in Mermet, A.-C. (2020). When Airbnb sits in the control room: Platform urbanism as actually existing smart urbanism in Reykjavík. *Frontiers in Sustainable Cities*, 2. <http://dx.doi.org/10.3389/frsc.2020.00015>
- Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Polity Press.
- Stuart, M., Trappmann, V., Bessa, I., Joyce, S., Neumann, D. in Umney, C. (2023). Labor Unrest and the Future of Work: Global Struggles Against Food Delivery Platforms. *Labor Studies Journal*, 48, 287-297. <http://dx.doi.org/10.1177/0160449X231178780>
- Surie, A. (2020). On-demand platforms and pricing: how platforms can impact the informal urban economy, evidence from Bengaluru, India. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 14, 83-100. <http://dx.doi.org/10.2307/j50010512>
- Valenduc, G. (2021). A historical perspective on the drivers of digital labour platforms. *A modern guide to labour and the platform economy*, 81-95.
- Van der Graaf, S. in Ballon, P. (2019). Navigating platform urbanism. *Technological Forecasting and social change*, 142, 364-372. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.07.027>
- Van Doorn, N. (2020). A new institution on the block: On platform urbanism and Airbnb citizenship. *New Media & Society*, 22, 1808-1826. <https://doi.org/10.1177/1461444819884377>
- Van Doorn, N. (2017). Platform labor: on the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the 'on-demand' economy. *Information, Communication & Society*, 20, 898-914. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1294194>
- Veen, A., Barratt, T. in Goods, C. (2020). Platform-capital's 'app-etite' for control: A labour process analysis of food-delivery work in Australia. *Work, employment and society*, 34, 388-406. <https://doi.org/10.1177/0950017019836911>
- Wood, A. J. (2021). *Algorithmic Management: Consequences for Work Organisation and Working Conditions*. European Commission Joint Research Centre. Pridobljeno s https://joint-research-centre.ec.europa.eu/publications/algorithmic-management-consequences-work-organisation-and-working-conditions_en
- Wood, A. J., Graham, M., Lehdonvirta, V. in Hjorth, I. (2019). Good gig, bad gig: autonomy and algorithmic control in the global gig economy. *Work, employment and society*, 33, 56-75. <https://doi.org/10.1177/0950017018785616>
- Woodcock, J. (2020). The algorithmic panopticon at Deliveroo. *Ephemera*, 20, 67-95.
- Woodcock, J. in Cant, C. (2022). Platform worker organising at Deliveroo in the UK: from wildcat strikes to building power. *Journal of Labor and Society*, 25, 220-236. <https://doi.org/10.1163/24714607-bja10050>

Summary

Article 'Platform Work: Mapping Debates and Concepts' presents a mapping of scientific debates and concepts related to platform work. By platform work, we primarily refer to labour intermediation platforms that facilitate work either on-site or online. In the first case, work is carried out in person with clients (offline work), such as transportation, home delivery, cleaning, caregiving, and so on. The second case involves work that is performed remotely over the internet.

Although digitally anchored, such platforms are not merely or primarily a technological phenomenon but business models that enable new work processes. Their prime defining element is externalization of both the workforce and the means of production, which must be provided by service subcontractors themselves. This has significantly reduced costs, enabled almost global market reach, and increased profits on one hand, while on the other hand, they have offered cheaper and more accessible services to consumers.

Due to logistical requirements and the financial viability of operating in locations with a high concentration of both workers and clients, on-site platform offerings are usually limited to urban centres, i.e. neoliberal cities. Their success depends on their ability to capitalize on not only workers but, primarily, urban infrastructure. On the other hand, online platform work also presents challenges for the neoliberal city, as it introduces new dimensions of competition in the global labour markets.

The explosive growth of platform work in recent years has led to a multitude of articles and books worldwide. In our literature review, we were interested in how scholars engage with the self-image of platforms as 'technology companies,' which are supposed to be a net result of automation, robotization, the sharing economy, and the fourth industrial revolution. The review has identified five main concepts crucial for a critical understanding of platform work: platform urbanism, digital Taylorism, regulatory arbitration, the global labour market, and heteromatized work.

With the increasing power of platforms, the idea of platform urbanism has gained ground in urban planning. It sees platforms as the practical implementation of smart city principles and advocates partnerships between urban planning and platforms, primarily to harness the wealth of data collected by platforms. The platformization of cities describes the increasing interweaving of urban infrastructure with platforms, while also framing the governance processes within a neoliberal framework based on free market principles.

Technical surveillance in the workplace is critically illuminated by the concept of digital or cybernetic Taylorism. Digital Taylorism, named after the founder of scientific management, Frederick W. Taylor, differs significantly from the classical form. Because algorithmic management can monitor work results in real-time, productivity standards and goals are not fixed but constantly changing, affecting payment and working conditions as a result. Algorithmic management continually measures the productivity of all workers, looks for downtime in work processes, and uncovers shortcuts that workers use to make their work easier or avoid surveillance. All these findings are integrated into the system in real-time, making algorithmic management more of an "accelerating technology" rather than "impartial measurement of well-done work."

The economic breakthrough for platforms crucially depends on their successful avoidance of labour regulations. The concept of regulatory arbitrage describes this aspect of platform operation, wherein they can choose whether to comply with labour regulations or not. Disregarding labour laws, especially when replacing employees with one-time hiring of 'independent workers,' brings them significant cost advantages.

Online platforms that organize work on the internet have created a planetary labour market in which workers from all over the world directly compete with each other. Workers from both the global core and the periphery have never been placed in such direct competition as platforms for online work have established.

Finally, an important form of work in the platform economy is heteromated labour, referred to as cheap or unpaid work in computer-mediated networks (such as programming, design, social robotics, self-service, citizen science, banking, search, etc.), whose value is appropriated by platforms. The term "prosumer," a portmanteau of producer and consumer, is used here for the content producers.

In conclusion, we present the echoes of discussions on these five concepts in societal responses, examples of worker resistance, and current regulatory attempts. Most importantly, the European directive on platform work, under preparation, aims to break the vicious circle and regulate the status of platform workers through two measures. The first is transparency, which should be ensured, among other things, by the right to information, the obligation for platforms to provide human control over automated decisions, and the worker's right to appeal. Status would be proven with selected criteria, and if workers meet them, they would be recognized as employees, with the burden of proof reversed, requiring the platform to prove that someone does not meet the criteria for an employment relationship. However, the right to information does not equate to the right to participate in the settings of algorithmic management, so transparency will have a limited impact. On the other hand, worker status will not be granted automatically, so they will have to resort to the courts, starting the cycle again from the point where we began our literature review.